

Straipsniai

MEDIS – MERGINA, NUOTAKA: DENDROMITOLOGINĖ APYBRAIŽA

Dainius Razauskas

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Anotacija. *Apie tai, kad mitiniame pasaulėvaizdyje medžiai turi „lytis“ (jos dažniausiai priklauso nuo medžio pavadinimo gramatinės giminės) ir gali sueiti į lytinius santykius, tuoktis, taip pat gali santykiauti žmonės su medžiais, jau buvo kalbėta¹. Iš dalies jau kalbėta ir apie medžio-moters mitinį vaizdinį atskirai konkrečių medžių rūšių (ievos, verbos, blindės) pamatu². Taip pat apie mitinių sąsajų prisodrintą medžio-motinos vaizdinį³. Tačiau medis gali būti lyginamas su moterimi ne tik minėtais atvejais, bet apskritai. Apie tai straipsnyje ir kalbama: apie medžio prilyginimą moteriai ir atvirkščiai – moters medžiui, nuo paprasto sugretinimo iki visiško sutapatinimo. Pirmiausia lietuvių, baltų ir artimiausių kaimynų tradicijose, bet nevenigiant ir platesnių kontekstų.*

Esminiai žodžiai: *medis-moteris, dendromitologija, baltų ir slavų mitologija.*

Lietuvių liaudies poezijoje (dainose) merginą įprasta lyginti su atitinkamos „lyties“ medžiu:

*Krasno veidelio,
Tiesaus stogelio –
Mergelė kaip liepelė,
Mergelė kaip liepelė.⁴*

*Žaliam sode obelėlė,
Aleliuma rūta, obelėlė,
Tai ji gražiai žydėjo...
Pas tėvulį dukrelė,*

*Aleliuma rūta, dukrelė,
Tai ji gražiai uliojo...⁵*

*Žydi obelėlė
Raudonais žiedeliais,
Žydi mano mergelė
Ir jos jaunos dieneles.⁶*

*Oi, žydėk žydėk,
Sausa obelėlė,
Oi, žydėk žydėk,*

¹ Razauskas 2016a, 36–62.

² Razauskas 2016b, 63–73.

³ Razauskas 2017, 26–44.

⁴ ŽIČUS, 176, Nr. 99.

⁵ LTs I, 196, Nr. 204; su variantais žr. LLD XX, 170–172, Nr. 74, 75; 215–221, Nr. 106–110; Dieveniškės 1968, 261, 303–305, Nr. 4 ir kt., taip pat žr. Dundulienė 1994, 77.

⁶ JšSD II, 240, Nr. 1042.8. Apie būdingą „mergelių žydėjimą“ žr. Razauskas 2016c, 155–159, §34.

*Sausa be lapelių...
Oi, tekėk tekėk,
Jauna mergužėlė,
Oi, tekėk tekėk,
Jauna be tėvelių...⁷*

*Oi, augo augo
Da dvi vyšnelės,
Oi lylia lylia,
Da dvi vyšnelės.
Oi, kaip augo
Da dvi mergelės,
Oi lylia lylia,
Da dvi mergelės...⁸*

*Vargdienių mergučių
Tai mieli žodeliai,
O kuri bagota,
Kai eglė šakota!⁹*

*Augo eglė eglė eglyne,
Oi, siūbuonėlė eglyne.
O jos šakelės ik žemės...
Augo dukrelė pas motką,
Oi, lelijėlė pas motką.
O jos kaselės ik žemei...¹⁰*

Tradicinis medžio-mergelės įvaizdis persikėlė ir į autorinę lietuvių poeziją (su tolydžio kintančiu vertybiniu santykiu). Štai Salomėjos Nėries palyginimas:

*Eilėmis sustoję, kaip mergaitės,
Krykštaujančios, linksmos, paplastom
Leidžias į pakalnę obelaitės.¹¹*

Justino Marcinkevičiaus:
*Jau baigiasi medžių striptizas.
Prieš gėstančių saulės rampą
liepaitė – liauna, išštisus –
dangstos šakom kaip rankom.¹²*

Rimvydo Stankevičiaus:
*Būdavo skaudu žiūrėti
Kaip vėjas pernakt talžo antausius
liepai –
Pasileidusiai mergšei
riebaluotais plaukais...¹³*

Mergina būdingai palyginama su medžiu, prilyginama medžiui ir latvių liaudies dainose:

*Brāļi mani brālīši, es brāļu māsa;
Kā liepa līgoju brālīšu vidū.*

*Liec, Laimiņa, man mūžiņu,
Liec liepā, ābelē:
Kā liepai man izaugt,
Kā ābelei noziedēt.*

*Laimiņ' manu mūžu lēma
Pie ābeles stāvēdama:
Kā liepiņa es uzaugu,
Kā ābele noziedēju.*

*Zied ābele pret ābeli
Katra kalna galiņā;
Dzied māsiņa pret māsiņu
Katra kunga novadā.*

*Balta ziedēj' ābelīte
Novadiņa maliņā;*

⁷ LTs I, 336, Nr. 335.

⁸ Gervėčiai 1989, 389, Nr. 9.

⁹ Klvd, 170, Nr. 329, plg. var. Nr. 331; taip pat plg. JšLD I, 27, Nr. 1.5; JšSD II, 247, Nr. 1053.1.

¹⁰ LTs I, 63, Nr. 39; var. LTsU, 46, Nr. 25.

¹¹ Nėris 1984 II, 211, plg. 212.

¹² Marcinkevičius 1975, 215.

¹³ Stankevičius 2008, 83.

Balta gāja sērdēnīte
Par visām meitiņām.

Sīka, maza ābeliņa
Liela ceļa maliņā;
Sīka, maza es paliku,
Svešas mātes klausīdama.

Trīs priedītes kalnā auga,
Visas trīs smukas, daiļas.
Vienu cirta, otra lūza,
Trešā līdzī locijās.
Māmiņai trijas meitas,
Visas trijas smukas, daiļas.
Vienu veda, otra nāca,
Trešā līdzī taisijās.

Broliai mano broleliai, aš broliu s e s u o,
Kaip l i e p a linguoju tarp broliu.

Lemk, Laimele, man amželj,
Lemk į liepą, į obelį:
Kaip l i e p a i man užaugti,
Kaip o b e l i a i nužydėti.¹⁴

Laima mano amžių lėmė
Prie obels stovėdama:
Kaip l i e p e l ė aš užaugau,
Kaip o b e l i s nužydėjau.

Žydi o b e l i s prieš obelį
Ant kiekvieno kalno;
Dainuoja s e s e l ė prieš seselę
Prie kiekvieno pono.

Baltai žydėjo o b e l ė l ė
Dvaro valdų pakrašty;
Balta ėjo n a š l a i t ė l ė,
Už visas baltesnė.

Laiba maža o b e l ė l ė
Didžio kelio pakrašty;
Laiba maža aš palikau,
Pamotės klausydama.¹⁵

Trys p u š a i t ė s kalne augo,
Visos trys išlakios, dailios.
Vieną kirto, antra lūžo,
Trečia su jom linko.
Tris d u k r a s mama turėjo,
Visos trys išlakios, dailios.
Vieną vedė, antra bręsta,
Trečia su jom ruošias.¹⁶

Medžio-merginos įvaizdis ryškus ir
mįslėse. Lietuvių: *Mergą išveda, krėslą
palieka = kelmas miške*¹⁷. Tokioje pat lat-
galių ir daugybėje latvių: *Mārgu nūvad
(v. aizvad), krāsls (v. gulta) palīk* „Mergą
nuveda (var. išveda), krėslas (var. gultas)
lieka“ = *kūku nūgrīž, calms palīk* „medį
nupjauna, kelmas lieka“; *Gaspazu aiz-
ved, krēsls paliek* „Ponią išveda, krėslas
lieka“ = *koks un celms* „medis ir kelmas“;
Liela jumprava zaļiem matiem „Aukšta
panelė žaliais plaukais“ = *egle* „eglė“;
Zaļa meitiņa, balta cepurīte „Žalia mer-
gytė, balta kepurytė“ = *egle ziemā* „eglė
žiemą“; *Slaika, gara mamzele, brūnu kre-
klu, zaļiem vamžiem* „Daili aukšta panelė
(madmuazelė) ruda suknele, žaliu megzti-
niu“ = *priede* „pušis“¹⁸.

Latvių mįslėse netgi beržas, nepaisant
to, kad jo pavadinimas la. *bērzs* – vyriš-
kos giminės, pasirodo „panelės“ vaidme-
ny, pavyzdžiui: *Liela, gara jumprava, zaļš*

¹⁵ BDS, Nr. 1199/5, 251, 4508/2, 4649; Vāce-
re 2006, 115, 120, 121.

¹⁶ BDS, Nr. 12419-4.

¹⁷ LTs V, 505, Nr. 5946; GrgLLM, 45, Nr. 282.

¹⁸ AnLTM, 159, Nr. 1574.a, b; 123–124, Nr. 1070,
1077; 217, Nr. 2367.

¹⁴ BDS, Nr. 3643, 1199; Migla 2009, 209, 208.

priekšauts priekšā „Didelė aukšta panelė, žalia prijuostė priešais“; *Gara, gara jumpraviņa ar baltu kleitiņu* „Aukšta aukšta panelė su balta suknele“; *Slaika meitiņa baltā kleitiņā, zaļi kupli matini* „Laiba mergelė balta suknele, žaliais kupliais plaukais“; *Tieva, gara jumprava, šķērsām kreklis mugurā* „Tėva (ištįsusi) aukšta panelė, skersi marškiniai ant nugaros“¹⁹.

Juolab, suprantama, rusų mišlėse, nes ru. *береза* ‘beržas’ – moteriškosios giminės žodis: *Стелит Федосья, распустив волосы* „Stovi Fedosja palaidais plaukais“²⁰; *Летом девица, зимой молодица* „Vasarą mergelė, žiemą jaunamartė“; *На полянке девчонки в белых рубашонках, в зеленых полушалках* „Pievelėje mergaitės baltais marškiniaičiais, žaliais šalikaičiais“²¹. Taip pat plg. kreipimasi į eglę, užrašytą iš Oloneco krašto gyventojų, „kurie dar ne taip seniai, ketindami pernakvoti miške po eglę, pirma sutardavo dėl nakvynės su medžiu: *Ель еленица, красная д е в и ц а, оборони от темной ночи* ‘Eglė eglėle, gražioji mergele, apgink nuo tamsiosios nakties’“²².

Minėtinas ir latvių tradicinis palyginimas: *Meita kā liepa* „Merga kaip liepa“²³. Lietuvoje, kaip teigia Juozas Šliavas: „Moteriškųjų dievybių medis (pirmiausia galbūt Žemynėlės) buvo liepa. Todėl ir mergelės liepelės įvardis [įvaizdis?] lietuvių liaudies dainose taip pat greičiausiai yra senosios baltų mitologijos atspindys.“²⁴ Šiame kontekste galima prisiminti tas senovės lietuvių deives, kurių vardai tiesiogiai mena atitinkamų medžių

ar krūmų pavadinimus: *Medeina* (XIII, XVI a.) nuo *medis*, seniau taip pat ‘miškas’; *Lazdona* (XVI a.) nuo *lazda, lazdynas*; *Krūminė* (XVI a.) nuo *krūmas*²⁵; latvių *Ceru māte* ‘Kerų motė’, *Krūmu māte* ‘Krūmų motė’²⁶ ir t. t. Palyginimui minėtina švedų mitologinė saktė apie žmogaus susitikimą su moteriškos lyties miško dvasia (lietuviškai tariant, medeina ar medeina), pasirodžiusia pusiau moters (iš priekio), pusiau medžio, pušies (iš nugaros) pavidalu: „Kaime buvo ūkininkas, vardu Janas Nilsonas. Išėjo jis su samdine į Finrijoingena šienauti. Nakvojo jiedu abu daržinėje. Vieną naktį mergina žiūri – daržinėn įeina kažkokia moteris ir atsigula šalia vyriškio. Nepažįstamoji buvo gražių akių, bet nugara jos atrodė tarsi pušies žievė“ ir, „žinoma, tai buvo medeinė“²⁷. O štai mitinis pasakojimas apie Šiaurės Rusijos gyventojų susitikimą su miško dvasia (*лесовиха*): *Он вышел, выдернул оленя на дорогу да взглянул вперед-то, а там куст березовый и в кусту женская голова, и волосы долгие по ветру развеваются* „Išėjo jis, ištempė elnią į kelią ir pažvelgė pirmyn, o ten beržo krūmas ir tame krūme – moters galva, ir ilgi plaukai plaukstosi vėjuje“²⁸.

Verta dėmesio šiuo atžvilgiu, Nikitos Tolstojaus žodžiais, „Pinsko krašte žinoma apeiga, vadinama krūmo vedžiojimu (*вождение куста*), esminiais bruožais (*krūmo* vaidmeniui išrenkama *mergina*, aptaisoma lapais, ji ir ją lydintis būrys vaikšto po kaimą nuo trobos prie trobos, dainuodami ‘krūminės’ dainas, svei-

¹⁹ AnLTM, 77, Nr. 474, 475.a, b, 476.f.

²⁰ РФ, 130.

²¹ Загадки 1968, 64, Nr. 1736, 1738.

²² Зеленин 1999, 177; СД II, 184.

²³ KkLSP, 215, Nr. 4258.

²⁴ Šliavas 1985, 104.

²⁵ Žr. BRMŠ I, 260; BRMŠ II, 512, 581, 582; būtent miško deivėmis jas laikė Jonas Krečinskis (LM I, 317).

²⁶ Šmitas 2004, 58, 131.

²⁷ SFBL, 217, Nr. 46.5.

²⁸ Қриничная 2001, 346.

kindami šeiminkus ir gaudami iš jų dovanų) atitinkanti pietų slavų apeigas ‘dodola’ ir ‘peperuda’²⁹; Mykolas Federouskis šią apeigą yra aprašęs taip: „Mūsuose Kupolių išvakarėse merginos vieną iš būrio aprenkia šakomis, apriša kaspinais, taip, kad atrodo kaip tikras krūmas, ir dainuodamos vedžioja ją nuo trobos prie trobos, o vaikinai laisto jas vandeniu. O jeigu netoliese esama upelio, tai Krūmą ir į vandenį įstumia. Paskui eina į karčemą ir visą naktį linksminasi.“²⁹ Plg. Mikalojaus Nikifarouskio 1860 m. žinią iš Vitebsko gubernijos: „Kupolių išvakarėse vieną iš merginų *ображають кустом* ‘aprenkia krūmu’, apkaišydami ir apraišiodami žalumynais iš žolių, žiedų ir šakų. Minios lydimas ‘krūmas’ apeina visą kaimą“ ir t. t.³⁰ Kaip jau užsiminta, apeigos metu dainuojamos atitinkamos dainos, pavyzdžiui:

*Ой ми були у великому лісі,
Нарядили Куста із зеленого клену.
Ваша хата стоїть при дорозі,
Нарядили Куста з білої берьози.
В нашого Куста ніжки, ручки не-
величкі,
Треба йому, треба панчішки, чере-
вички.*

Oi mes buvome didžioje girioje,
Aprengėme Krūmą iš žalio klevo.

²⁹ Толстой 2003, 110–111; nuoroda: Federowski 1897, 316. Specialiai apie galimą šios apeigos ryšį su minėta lietuvių Krūmine ir kitus moteriškus mitinius augmenijos įsikūnijimus žr. Лаўрынке 2015, 151–167.

³⁰ Никифоровский 1897, 251, Nr. 1977; apie šio personažo simbolinę tapatybę su medžiu, taip pat smulkesnį apeigos aprašymą bei interpretaciją žr. Курочкин 1982, 154, 159; Соколова 1979, 196–197; СД III, 68–69; Агапкина 2002, 619–621; Зеленин 1999, 160; Зеленин 2004, 192–193; Виноградова, Толстая 1990, 113; plg. СД I, 158; Афанасьев 1995 III, 345. Pastaruoju metu „krūmo vedžiojimo“ apeiga susilaukė išsitos aibės nuodugnių tyrimų: Шарая 2015, 32–66; Кавалёва 2015, 67–99; Антропаў 2015, 100–150.

Jūsų troba stovi prie kelio,
Aprengėme Krūmą iš balto beržo.
Mūsų Krūmo kojytės, mažos rankytės,
Reikia jam, reikia kojinyčių, batelių.³¹

Charkovo ir Poltavos gubernijose XIX a. paliudyta panaši „tuopos“ apeiga, kurią yra aprašęs Eugenijus Aničkovas: „Merginos susibūrusios išsirenka iš būrio vieną, kuri turės vaizduoti *тополю* ‘tuopą’. Ji iškelia rankas aukštyn ir suima jas virš galvos; ant rankų jai prikabinama vėrinė, kaspinių, skepetų taip, kad pro puošmenas visai nebematyti galvos, krūtinė ir liemuo irgi apkarstomi įvairiaspalvėmis skepetomis; dažnai, siekiant išgelbėti ‘tuopą’ nuo būtinybės rankas nuolat laikyti iškeltas, prie pečių pritaisomi du pagaliai ir smailu kampu surišami virš galvos. Šitaip ‘tuopą’ išpuošusios, merginos vedžioja ją po kaimą ir laukus, šeiminkai jas vaišina, o ‘tuopai’ žemai nusilenkia.“³² Sulig Dmitrijaus Zelenino pastaba, „medžių žalumynai čia jau pakeisti įvairiaspalvėmis puošmenomis, bet tebėra išlikęs vardas, perrengtąją *m o t e r i* prilyginantis *m e d ž i u i*, visai taip pat, kaip matėme baltarusių ‘krūmo’ apeigoje“³³.

Dar štai Aliksandro Seržputouskio iš liaudies užrašytas Rusalijų savaitės prapročio nusakymas: *Русальная нядзеля якурат цераз тыдзень после Сёмухі. У гэтую нядзелью дзеўкі паюць русальныя песні, убіраюцца ў кветкі, плятуць сабе з красак вянкi да носяць іх на галавах, а ў рукі бяруць сухі май да йдуць к рэчцы. Там яны робяць куклу з маю,*

³¹ Курочкин 1982, 159; plg. Шарая 2015, 45.

³² Cit. iš: Курочкин 1982, 158; žr. Зеленин 1999, 160; Соколова 1979, 197; Агапкина 2002, 621; Афанасьев 1995 III, 345.

³³ Зеленин 2004, 193.

баццэ дзеўку, называюць яе русалкаю. Перш носяць тую русалку з песнямі на полю, а вечарам падходзяць к рацэ й кідаюць куклу ў воду. Гэта кажучь: таніць русалку „Rusalių savaitė kaip tik per savaitę po Sekminių. Tą savaitę merginos dainuoja Rusalių dainas, dabinasi žiedais, pinasi iš gėlių vainikus ir nešioja juos ant galvų, o į rankas ima sausų žolynų ir eina prie upės. Ten jos iš žolynų padaro lėlę, tarsi merginą, vadina ją rusalka. Pirma nešioja tą rusalką dainuodamos po laukus, o vakare eina prie upės ir meta lėlę vandenin. Tai, sako: skandinti rusalką“; be to, *Даўней выбіралі самую гожую дзеўку, убіралі яе ўсю зялёнымі веткамі да рознымі краскамі, дзеўкі, набраўшыся за рукі, станавіліся ў кружок кругом тае дзеўкі, каторую звалі русалкаю, й так з песнямі хадзілі на полю, на лузе да ў гаю...* „Seniau rinkdavo pačią dailiausią merginą, aptaisydavo ją visą žaliomis šakomis ir visokiomis gėlėmis, merginos, susiėmusios už rankų, sustodavo į ratelį aplink tą merginą, kurią vadino rusalka, ir taip dainuodamos vaikščiojo po laukus, po pievas ir šilą.“³⁴

Drauge su Tatjana Agapkina taip pat palyginkime atitikmenis – „čekų *léto* ‘nedidelis medelis, įnešamas į kaimą per Gavėnią’, ir moravų *lito* ‘žalumynais išpuošta mergina, tuo pat metu įvedama į kaimą iš miško’“³⁵.

Kita vertus, Liudmilos Vinogradovos žodžiais, „žinomi ukrainiečių ir baltarusių papročiai medelį rengti moteriškai iš drabužiais (ant viršūnėlės su trimis styrančiomis šakomis – ‘galvos’ ir ‘rankų’ –

užtempiami moteriški marškiniai)³⁶; panašiai per Sekmines, „Sibiro rusų papročiu, berželį rengdavo moteriškais drabužiais, vadino viešnele (*гостейка*) ir nešiojo po kaimą, o paskui sunaikindavo. Tobolės gubernijoje moterišku apdaru aprengtą berželį esą ‘vesdavo į svečius’, t. y. įnešdavo į kiekvienus namus, simboliškai vaišindavo, o vakare, susirinkę vienoje troboje, ‘aupraudodavo’ ir tada eidavo prie upės skandinti“³⁷. T. Agapkina atkreipė dėmesį, kad „lėlės varde galėjo atsispindėti Sekminių–Kupolių apeigų ciklo erotinė orientacija (plg. Penzės krašto lėlę, vardu *Ебидошенька*)“³⁸. D. Zeleninas pažymi, jog „rusų ir baltarusių teritorijos skirtingose vietose“ apeiginis „medis puošiamas kaspinais ir skepetomis – spalvotais moteriškais papuošalais, o dažnai dargi aprenGIamas visu moterišku apdaru; tuo pat metu merginos, apeigos dalyvės, užsideda vainikus iš beržo šakų bei kitų žalumynų ir pačios puošiasi, maskuojasi žaliomis šakomis, ir esama tvirto pamato manyti senovėje apdarą buvus medžio pavidalo“; be to, „ypač dėmesio verta yra ta aplinkybė, kad čia vienumet vyksta dviejų skirtingų apeigos dalyvių pusių maskavimas: medis aprenGIamas žmogumi, mergina; maskuojasi žmonės. Čia dar atsižvelgtina tai, kad būtinas merginų papuošalas Sekminių ir Kupolės apeigose yra vainikas ant galvos ir juolab pirmiausia, kone išimtinai – žalių beržo šakų vainikas. Vainikas ant galvos – tai irgi apdaras, medžio žalumynų

³⁶ СД II, 82.

³⁷ СД II, 81; žr. Соколова 1979, 193–196; Агапкина 2002, 624–626, 632, 636, 637–638; plg. Афанасьев 1995 III, 352.

³⁸ Агапкина 2002, 625. Vardo erotinės asociacijos remiasi sąsaja su nešvankiu veiksmažodžiu *ебать(ся)*, „coire“.

³⁴ Сержпутоўскі 1998, 129, Nr. 1069, 1070.

³⁵ СД II, 74.

apdaras; irgi tapatinimasis – šiuo atveju, su beržu³⁹. Viačeslavo Ivanovo ir Vladimiro Toporovo manymu, čia „matyti merginos mitinės tapatybės su pasaulio medžiu pėdsakas“, ir būtent „beržo kulto pėdsaku galima laikyti rytų slavų moterišką asmenvardį *Береза*“⁴⁰.

Jonas Balys lietuviškai cituoja vieną atitinkamą 1848 m. rusišką aprašymą iš Lietuvos: „Seniau rusiškoje Lietuvoje pirmą gegužės statydavo pievoje prieš kaimą jau išsprogusį, margais kaspinais išpuoštą, medelį; tada kaimo jaunimas rinkdavo iš savo tarpo gražiausią mergaitę, uždėdavo jai ant galvos vainiką, apsupdavo ją visą berželių šakomis, atvesdavo žaidimų aikštėn ir pastatydavo šalia gegužinio medelio, kur linksmas būrys pradėdavo šokti ir dainuoti, nuolat savo žaidimus pertraukdamas šūkavimu: O Maja! O Maja!“ Ir čia pat priduria: „Šiai apeigai V[ilhelmas] Manhartas priskiria didelę reikšmę, jai atitinkmenų randa Elzase, Frankonijoje, Korintijos slovēnuose, Prancūzijoje ir Anglijoje. Taip žalumynais aprengtas žmogus esąs ne kas kita, kaip pačios augumo dievystės pavaizdavimas, ir atitinkamais šūkais kreipiamasi į ją, prašant derliaus palaimos. Tiesa, galima abejoti, ar aukščiau paminėtas aprašymas tikrai lietuviams priskirtinas, nes daugiau šitokių žinių iš mūsų krašto neturime.“⁴¹ J. Balio abejones patvirtina ir tai, kad labai slaviškai skamba šūksnis *Maja* (plg. bru. gegužės mėnesio pavadinimą *май*), ir tai, kad pati „rusiškos Lietuvos“ sąvoka veikiausiai mena rusėnų, gudų, būsimųjų baltarusių gyventą istorinės Lietuvos dalį. Šiaip jau apeiginis beržo puošimas bei py-

nimas per Sekmines Lietuvoje žinomas⁴², tik lietuviškas beržo pavadinimas yra vyriškos giminės, taigi nepalankus ritualiniam tapatinimui su moterimi, o būtent tai mums dabar svarbiausia.

Edvardas Bernetas Tailoras XIX a. antrojoje pusėje yra pažymėjęs: „Liaudies pasakos daug kur Europoje iki šiol pasakoja apie ievas, kurios kertamos kraujuoja, verkia ir kalba, apie gražuolę merginą, gyvenančią pušies kamiene“, ir pan.⁴³ Čia gal minėtinas viduramžių alcheminis piešinys, vaizduojantis Išmintį kaip šakotą medį, kurio kamienas yra jaunos moters pavidalo⁴⁴. „Kalimachas savo Epitalamoje Elenai nurodo, jog platanas laikytas šventu Elenos medžiu. Jo šventumas aiškintas penkiapirščiu lapo pavidalu, simbolizavusiu deivės plaštaką.“⁴⁵ O tai savaime mena abiejų, medžio ir dieviškosios moters, tapatybę. Turėtinios omenų ir senovės graikų ažuolų nimfos driadės, lazdynų nimfos kariatidės, uosių nimfos melijos, arba meliadės (gr. *μελία* ‘uosis’), obelių nimfos melijos (gr. *μηλον* ‘obuolys’) ir kt.⁴⁶ Senovės islandų poezijoje moteris galėjo būti įvardyta keningu „suopio žemės pušis“⁴⁷. „Šiaurės Vokietijoje ir Skandinavijoje skirtingų rūšių medžius globojo įvairios ‘motės’ ar ‘ponios’, kurioms būdavo aukojama, meldžiamasi ir kurių leidimo turėjo būti prašoma prieš kertant medį: Motė ar Ponia Šeivamedė, Ponia Uosė, Ponia Alksnė. Vidurio Vokietijoje būta tokių medžių dvasių kaip *Holzfräulein* ‘Medžio

³⁹ Зеленин 1999, 148, 149, 159.

⁴⁰ МНМ I, 169.

⁴¹ BILTS II, 130–131; žr. Афанасьев 1995 III, 347.

⁴² Žr. BILTS II, 131; KR, 15–18 ir kt.

⁴³ Тайлор 1989, 375.

⁴⁴ Franz 1980, 188, pav. 56.

⁴⁵ Грейвс 1999 I, 232.

⁴⁶ Žr. Грейвс 1999 I, 329; ДГРС, 1067, 1092; Jung 1990, 246; West 2007, 278.

⁴⁷ MŠ, 70.

mergelė', *Waldfräulein* 'Miško mergelė', *Moosweiblein* 'Samanų moteriškė' ir pan. Jų gyvybė buvo susijusi su medžių gyvybe, ir medkirčio užpuolimas joms grėsė mirtimi.⁴⁸ Suomių deivės *Rauni* vardas tiesiog kilęs iš šermukšnio pavadinimo⁴⁹. Mums šiuo atveju svarbiausia tai, kad, Aleksandro Afanasjevo išaiškinimu, „miško mergelių gyvenimą padavimai tampriais, nenutraukiamais ryšiais susieja su skirtingų medžių gyvenimu; nukirtus medį, drauge su juo turi numirti ir miško nimfa, suaugusi su tuo medžiu savo būtimi. Tokios buvo graikų meliadės ir driadės (*δρῦάδες*) – uosio ir ąžuolo nimfos; jeigu nuvysta bei nudžiūsta ąžuolas, tai drauge nusilpsta bei miršta driadė; kiekvieną medžiui padarytą kirtį ji jaučia kaip savo žaizdą. Tokie tikėjimai buvo paplitę ir keltuose; J[akobas] Grimas nurodo jų pėdsakus germanų gentyse“; antai „valstietis, sužadėtas su elfe (*elfmaid*), apkabina kaip nuotaką ąžuolo kamieną. Saksonijoje senovėje gerbtas medis *ellhorn* (*Sambucus nigra*); kas norėjo pasinaudoti jo šakomis, turėjo kreiptis į jį su tokia štai malda: *frau Ellhorn! gib mir was von deinem holz, dann will ich dir von meinem auch was geben, wann es wächst im walde!* [ponia Šeivamede! duok man šiek tiek savo medienos, o aš tau duosiu ką nors savo, kai tik tai miške užaugs!]. Šie žodžiai būdavo tariami atsiklaupus, nusiėmus kepurę ir pamaldžiai sudėjus rankas. <...> Dar yra išlikusi pasaka apie pušyje gyvenusią fėją, kuriai patarnaudavę nykštukai. Serbų daina pasakoja, kaip jaunikaitis meldė Dievą: *Дай ми, Боже, златне роге / И*

сребрне пароициће, / Да прободем бору кору. / Да ја виђу, шта ј'у бору [Duok man, Dieve, aukso ragą, / Sidabro ragutį. / Prabadysiu pušies žievę, / Pažiūrėsiu, kas pušy]. Davė jam Dievas aukso bei sidabro ragą, prabadė jaunuolis juo pušies žievę, o pušyje – jauna mergelė, skaisti kaip saulė (*ал'у бору млада мома, пак засија кано сунце*). <...> Čekai turi daug padavimų apie graikų driades primenančias būtybes. Štai apie vieną liepą pasakojama, esą joje gyvenusi baltoji moteriškė, ir kai išeidavusi iš jos – visus stulbindavusi savo spindesiu; ji būdavusi ir gera, ir pikta ir priminė tiek poludnicą, tiek divožoną. Prie to medžio vykdavo liaudies šventės ir pavasario žaidimai. Kitos moters gyvybė buvo paslaptinai susijusi su gluosniu; dienas ji leisdavo savo šeimoje, o nakčiai jos siela palikdavusi kūną ir keliaudavusi į gluosnį. Tai patyręs vyras nukirto gluosnį – ir tą pat akimirką mirė jo žmona.⁵⁰

Rusų lyrinės liaudies dainos šermukšnį, ru. mot. g. *рябина*, „simboliškai palygina su liūdinčia moterimi arba mergina“, taip pat „plg. rekomendacijas prie namų sodinti šermukšnį, kad dailios būtų juose gyvenančios merginos“⁵¹.

Lotynų kalbos žodis *virgo* 'mergaitė, mergina' yra kilęs tiesiog iš *virga* 'šakelė, rykštė, vytis'; panašų semantinį perėjimą indoeuropiečių prokalbėje veikiausiai mena lo. *tālea* 'virbas, kuolas, lazdelė; atžala, ūglis', sen. indų *tāla-*, *tālī-* 'vėduoklinė palmė, palmyra' ir, kita vertus, gr. *τᾶλις* 'subrendusi mergina, nuotaka', lie. pasen. *talōkas* 'suaugusi, subrendusi mergina,

⁴⁸ West 2007, 289.

⁴⁹ Tolley 2009, 296.

⁵⁰ Афанасьев 1995 II, 178. Poludnica, divožona – slavų moteriškos mitinės būtybės, kažkiek primenančios lietuvių laumes ir deives.

⁵¹ СД IV, 515, 516.

nuotaka' (arba 'suaugęs, subrendęs jaunikaitis')⁵².

Augalas *tulasi* Indijoje laikytas dievo nuotaka⁵³. Indijos tamilų dievo Murugano meilės merginai Vali mitologijoje, Aleksandro Dubianskio teigimu, „Vali figūrą galima laikyti augmenijos prado personifikacija (*vaḷḷi* – šliaužiantis augalas su valgomais stiebagumbiais), o jos erotinėje jungtyje su dievu neabejotinai slypi gamtos apvaisinimo, vaisingumo idėja. <...> Herojės portretinė charakteristika atitinka jos mitinės pirmtakės esmę, jos išvaizdoje visuomet pabrėžiami vegetacinės simbolikos bruožai, minimi bambuko pečiai, žiedais kvepianti kakta ir plaukai, lianą primenantis liemuo ir apskritai gyvas, tamsus jos kūno grožis, prilyginamas šviežių safyro spalvos mango ūglių grožiui“; čia „mango įvaizdis įdomus dar ir tuo, kad padeda atskleisti šioje situacijoje, mūsų manymu, glūdinčius erotinius oبرتonus. Jo ryšys su moteriškuoju pradų senovės tamilų poetinės tradicijos kontekste atrodo visai pagrįstas: būtent tamsus, jaunų mango ūglių spalvos kūno grožis yra vienas iš svarbiausių herojės privalumų, simbolizuojantis jos sakralinę energiją. Pridursime, kad ceiloniečių padavime apie deivę Patinę (tamilų 'Pasakojime apie apyrankę' – Kanachè), įkūnijančią šią energiją, kalbama apie deivės gimimą iš mango medžio kamieno.“⁵⁴

V. Ivanovas yra įžvelgęs pasaulio medžio tapatumą moteriai senovės indų arijų

⁵² WHLEW II, 643, 799; Klein 2003, 812; FrGEW II, 850, 892–893; FrLEW, 1054. Minėtus indiškuosius žodžius į šią gretą atsisako įtraukti Manfredas Mairhoferis (MrhKEWA I, 498).

⁵³ Leeuw 1963, 58.

⁵⁴ Дубянский 1985, 123, 129.

„Rigvedoje“. Jo žodžiais: „Tai matyti iš visiško paralelizmo tarp dviejų vedų tekstų. Pirmajame kalbama apie du paukščius medžio viršūnėje (RV I.164.20): *dvā suparnā sanyūjā sākḥāyā samānām vṛkṣām pari śasvajāte / tāyor anyāḥ pīppalaṃ svādvātty ānaśnann anyo abhī cākaśīti* 'Du paukščiai, sujungti draugai, tą patį medį apglėbė. Vienas iš jų vaisių saldų lesa, kitas, nelesdamas, tik stebi.' <...> Antrajame tekste (priklausančiame dešimtajai, iš esmės vėlesnei 'Rigvedos' mandalai) tas pats dviejų paukščių įvaizdis siejamas nebe su medžio viršūne, o su jauna moterimi (X.114.3): *cātuṣkapardā yuvatīḥ supésā ghṛtāpratīkā vayūnāni vaste / tāsyām suparnā vṛṣanā ni śedatur yātra devā dadhiré bhāgadhēyam* 'Keturkasė jaunoji, puikiai pasidabinusi, lajum išteptu veidu, deramais pavidalais rengiasi. Ant jos du paukščiai patinai nusėdo, (ten,) kur dievams duota dalis aukojant'.“⁵⁵ „Bengalijoje ligi pastarųjų laikų išliko paprotys moterims gerbti medį, laikomą deivės *Vana Durgā* [pažodžiui 'Medžio Durga'] buveine. Ceilone, Degaldoruvos vichare, esama archajiškos kilmės (ikibudistinių, dėl žmogaus aukojimo motyvo juose) XVIII a. atvaizdų Sutasomos džதாகos tema, kuriuose pro šakas žvelgia moteriškas medžio dievybės veidas. XX a. Ceilone užrašytose legendose su medžiu siejama deivė Patinė, atgaivinusi savo vyrą Palangą. Ji perskėlė medį ir žengė į jį, Palanga pasekė jai iš paskos, bet įstrigo, o medis vėl suaugo. Iki šių dienų išliko ritualas *An Kaliya*, kurį atliekant vienas medis laikytas deivės Patinės pavidalu, o kitas – Palangos pavidalu“; „Senovės

⁵⁵ Иванов 1974, 75–76. „Rigvedos“ eilutės verstos pagal originalą, atsižvelgiant į V. Ivanovo ir klasikinį Tatjanos Jelizarenkovos vertimą.

indų vaizdinių, kuriuose moteris siejama su pasaulio medžiu, archajiškumą liudija daugybė paralelių, pradedant ankstyviausiomis mesopotamiškomis. Viename iš seniausių rašytinių tekstų, aprašančių pasaulio medį, – epo apie Gilgamešą pirminiame šumerų variante – sakoma: ‘Jo (medžio) šaknyse neužkeikiama gyvatė lizdą įsisuko, jo šakose paukštis Imdugudas paukštytį išperėjo, jo kamiene mergelė Lilit namus įsirengė.’⁵⁶

Biblinės Judo žmonos Tamaros (Per 38) vardas „reiškia ‘palmė’, o palmė buvo meilės bei gimdymo deivės Isidės šventas medis, dar žinomas kaip Ištar, o tarp arabų – kaip Lat, arba ‘Llat. Arabai garbino Nedžrano palmę, kasmet aprengdami ją moteriškais apdarais ir išdabindami papuošalais.’⁵⁷

Vidurinėje Azijoje bronzos epochos Anau kultūros (Namzago 5-tojo periodo) moterų statulėlės ant nugaros turėjo kasą, pavaizduotą augalo su atžalomis pavidalu, taigi moteris vaizduota tarsi iš žemės augantis augalas⁵⁸. Palyginkime Salomėjos Nėries prisipažinimą dienoraštyje: *Aš esu žemės dalis ir tai gerai žinau; išaugau iš žemės, kaip išauga obelis ar gluosnis.*⁵⁹

Dzenbudizme žinomas pasakojimas apie atsiskyrėlį vienuolį, pas kurį ėmė lankytis trys moterys, kurios prašėsi pamokomos, tačiau ėmė jį gundyti; kartą vienuolis nutarė jas nueinančias pasekti ir pamatė, kaip jos pasuko į brūzgynus, priėjo prie trijų senų medžių ir ten staiga pradingo; vienuolis jau ketino tuos medžius nukirsti, kai priešais vėl pasirodė tos pačios trys

moterys, kurios, pasirodo, buvo medžių dvasios (tariant medeinės), ir ėmė atgailauti bei maldauti pasigailėjimo⁶⁰.

Grįžtant į artimesnius kraštus, galima paminėti suomių liaudies dainą, kuria kreipiamasi į jaunikį, o nuotaka apibūdinama štai kaip:

Tu sugebėjai pasiekti gražuolę,
Paėmei dailiąją šokėjęlę,
Radai rinktinį l a z d y n è l į,
P u š a i t ę miško tankmėje...⁶¹

Latvių dainose irgi dažnai medžiui prilyginama net tik šiaip mergina, bet ir nuotaka:

*Ziedi, ziedi tautu meita
Kā ābele kalniņā.
Drīz jās mani bāleliņi
Tavus ziedus birdināt.*

*Pūt, ziemeli, nelaid sala,
Laid ābeli noziedēt;
Precat, tautas, nevedati,
Lai māšiņa puškojās.*

*Balta zied ābelīte
Papuvītes maliņā;
Balti māsa apgērbās
Tautiņās aiziedama.*

Žydėk žydėki, n u o t a k a,
Kaip o b e l i s ant kalno.
Tuoį atjos mano broleliai
Tavo žiedų barstyti.

Pūski, žiemy, [tik] nešaldyk,
Leisk o b e l i a i nužydėti;
Pirškītės, jaunikiai, [tik] neišvežkit,
Lai d u k r e l è pasipuoš.

Baltai žydi o b e l è l è
Pūdymėlio pakrašty;

⁵⁶ Иванов 1974, 79, 83.

⁵⁷ Грейвс, Патай 2005, 404–405.

⁵⁸ Антонова 1999, 105.

⁵⁹ Nėris 1984 III, 258.

⁶⁰ THH, 88, Nr. 94.II.

⁶¹ ВПИ, 87.

Baltai s e s ė apsitaisė,
Svetur ištekėdama.⁶²

Latvių dainų vaizdiniais ataidi puošnūs Arturo Šopenhauerio palyginimai: „Už puikiu ž i e d ū n u o m e t u pasidabinusios plačiašakės o b e l s aukštyn savo smailią, tamsią viršūnę kėlė liauna eglė.“⁶³

Tas pat lietuvių liaudies dainose:

*Tu e g l i u t e, tu egluote,
Ką kalbėjai su sraunuoju vėjeliu?
– Tu vėjeli, tu vėjeli,
Kam tu mane taip papūtei?..
Tu s e s u t e, tu sesute,
Ką kalbėjai su jaunuoju berneliu?
– Tu berneli, tu berneli,
Kam tu mane taip privileijai?..⁶⁴*

*Augo a g l a l ė aglyne...
Laukė kirtėjo metuose...*

*Augo d u k r e l ė pas motką...
Laukė piršlelių metuose...⁶⁵*

Ir lietuvių autorinėje poezijoje, antai Bernardo Brazdžionio:

*Į aukštas p a l m e s žiūrime
Kaip n u o t a k a s dailias...*

.....
*Į nuogas f i g a s žiūrime
Kaip n u o t a k a s taurias...;*

*Ir prasideda ilgos, ilgiausios atodūsių
virtinės. L i e p o s
Sustoję, kaip n u o t a k o s, pradeda
skųstis ir aikčioti.⁶⁶*

⁶² BDS, Nr. 13096, 14987, 17076; Vācere 2006, 114, 123, 124.

⁶³ Schopenhauer 2001, 337–338.

⁶⁴ LLD VI, 120, Nr. 119.

⁶⁵ LLD VI, 291, Nr. 325; plg. 292–293, Nr. 326–328.

⁶⁶ Brazdžionis 1989, 655, 666.

XIX a. baltarusių vestuvinėse dainose iš Vilniaus gubernijos:

*У Васильки на дваре стаиць бяроза
ля плота,*

*Кала таеі бярозы бярезничек,
А на таеі бярозе листочек,
А на листочку расица.*

*Аж то не бяроза – да Агатка,
Из бяразничек – да дзевечки,
Аж не листочек – а дружечки,
Аж не расица – а слёзечки.*

*Адчини, мамечка, новы двор,
Вязём нявехну як явор.*

Vasiliuko kieme auga beržas prie tvoros,

Prie to beržo beržynėlis,

O ant to beržo lapelis,

O ant lapelio raselė.

Tik tai ne beržas – tai Agatėlė,

Iš beržynėlio – tai mergužėlės,

Tik ne lapelis, o pajaunėliai,

Tik ne raselė, o ašarėlė.

Atverki, motule, naują dvarą,

Vežame n u o t a k a k a i p j o v a r a .⁶⁷

O štai išplėtotas medžio-nuotakos paralelizmas rusų vestuvinėje dainoje iš Permės apskrities:

*Как у тоё белы березоньки
Тут кореньица булатные,
Что пруточки проволочные,
Что листочки бумажные,
Что вершина – скатен жемчуг.
Ведь то кака бела б е р е з о н ь к а ?
Ведь то я, да молодешенька,
Душица да красна д е в и ц а .
То ведь каки да коренья булатные?*

⁶⁷ Киркор 1858, 258–259, Nr. XXIX; 268, Nr. XXXVI.

*То мои да резвы ноженьки.
То ведь как да прутья проволочные?
То ведь мои да белы рученьки
Со перстнями со значеными.
То ведь как листочки бумажные?
То ведь мое да цветно платье.
То ведь кака вершина – скатен жем-
чуг?
То ведь моя буйная головушка,
Со косою да со трубчатую,
Со ленточками да разными шелко-
выми.*

Kaip to balto berželio
Čia plieno šaknelės,
Lyg vielos strypeliai,
Lyg popieriniai – lapeliai,
Lyg perlai apvalūs – viršūnė.
Juk kas tai per baltas berželis?
Juk tatai aš, jaunoji,
Miela gražioji mergelė.
O kas tai per plieno šaknelės?
O tai mano mikliosios kojelės.
O kas tai per vielos strypeliai?
O tai juk mano baltosios rankelės
Su žiedais paaukuotaisiais.
O kas tai per popieriniai lapeliai?
O tai juk mano gėlėtoji suknelė.
O kas tai per perlai apvalūs – viršūnė?
O tai juk mano kuplioji galvelė
Su kasa tarsi vamzdis,
Su kaspinėliais visokiais šilkiniais.⁶⁸

⁶⁸ РНПО, 264, Nr. 386; РФ, 73–74.

Nuotakos ir „moteriškos lyties“ me-
džio simbolinė tapatybė tradicijos aiš-
kiai suvokiama ir pasitelkiama kuo įvai-
riausių žanrų tautosakoje bei apeigose.
Nikolajaus Sumcovo teigimu, „dainoje
iš Vologdos apylinkių *o b e l i s* išauga
toje vietoje, kur stovėjo *n u o t a k a*, jei
tik ji santuokoje laiminga“⁶⁹. O štai rusų
mįslė: *Просватали Машу в деревню
не нашу* „Išpiršo *M a r y t ę* į svetimą
kaimą“ = *яблоню пересадили* „*o b e -*
l i persodino“⁷⁰; tokia pat baltarusių:
Засваталі Машу ў вёску не нашу =
перасадка яблыні „obels persodinimas“⁷¹.
Aptartajame baltarusių rituale „Krūmo
vedžiojimas“ mergina-krūmas kartais irgi
vadinta *Малая* „jaunoji, nuotaka“⁷².
Apskritai slavų vestuvių rituale, Aleksandro
Guros žodžiais, „santuokos išvakarėse ves-
tuvių medelis simbolizuoja mergystę“,
savo ruožtu „vestuvių medelio laužy-
mas simboliškai siejasi su defloracija“⁷³.

Medžio-nuotakos vaizdinys jau sa-
vaime veda prie santuokos su medžiu ir
medžių tarpusavio santuokos vaizdinių,
taip pat prie semantiškai itin turtingo, pri-
sodrinto mitinių sąsajų medžio-motinos
vaizdinio, kurie, kaip pradžioje sakyta, jau
aptarti kituose straipsniuose.

⁶⁹ Сумцов 1996, 141.

⁷⁰ Загадки 1968, 67, Nr. 1821.

⁷¹ Загадки 2004, 158, Nr. 1559.

⁷² СД III, 68.

⁷³ СД II, 84.

NELIETUVIŠKŲ ASMENVARDŽIŲ RAŠYBA

Afanasjevas, Aleksandras = Александр Николаевич Афанасьев
Agarkina, Tatjana = Татьяна Алексеевна Агапкина
Aničkovas, Eugenijus = Евгений Васильевич Аничков
Dubianskis, Aleksandras = Александр Михайлович Дубянский
Federouskis, Mykolas = br. Michał Federoŭski, le. Michał Federowski
Grimas, Jakobas = Jacob Grimm
Gura, Aleksandras = Александр Викторович Гура
Ivanovas, Viačeslavas = Вячеслав Всеволодович Иванов
Jelizarenkova, Tatjana = Татьяна Яковлевна Елизаренкова
Mairhoferis, Manfredas = Manfred Mayrhofer
Manhartas, Vilhelmas = Wilhelm Mannhardt
Nikiforouskis, Mikalojus = br. Mikalai Jakauļevič Nikifaroŭski, ru. Nikolaj Jakovlevič Nikiforovskij
Nilsonas, Janas = Jan Nilsson
Seržputouskis, Aliksandras = Аляксандр Казіміравіч Сержпутоўскі
Sumcovas, Nikolajus = Николай Федорович Сумцов
Šopenhaueris, Arturas = Arthur Schopenhauer
Tailoras, Edvardas Bernetas = Edward Burnett Tylor
Tolstojus, Nikita = Никита Ильич Толстой
Toporovas, Vladimiras = Владимир Николаевич Топоров
Vinogradova, Liudmila = Людмила Николаевна Виноградова
Zeleninas, Dmitrijus = Дмитрий Константинович Зеленин

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

AnLTM = *Latviešu tautas mīklas: izlase*.
Sastādījusi A. Ancelāne. Rīgā, 1954.

BDS = *Krišjāņa Barona Dainu skapis*. <<http://www.dainuskapis.lv>>.

BILTS II = Balys, Jonas. 1948. *Lietuvių tautosakos skaitymai* II. Tübingen: Patria.

Brazdžionis 1989 = Brazdžionis, Bernardas. 1989. *Poezijos jaunatis*. Vilnius: Lietuvos kultūros fondas, „Sietynas“.

BRMŠ I = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai I: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*. Sud. Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

BRMŠ II = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai II: XVI amžius*. Sud. Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.

Dieveniškės 1968 = *Dieveniškės*. Vilnius: Vaga, 1968.

Dundulienė 1994 = Dundulienė, Pranė. 1994. *Gyvybės medis lietuvių mene ir tautosakoje*. Kaunas: Šviesa.

Federowski 1897 = Federowski, Michał. *Lud białoruski na Rusi Litewskiej* I. Kraków.

Franz 1980 = von Franz, Marie-Louise. 1980. *Alchemy: An Introduction to the Symbolism and the Psychology*. Toronto: Inner City Books.

FrGEW II = Frisk, Hjalmar. 1970. *Griechisches etymologisches Wörterbuch* II. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag.

FrLEW = Fraenkel, Ernst. 1962–1965. *Litauisches etymologisches Wörterbuch* I–II. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Gervėčiai 1989 = *Gervėčiai*. Redaktorių kolegijos pirmininkas Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1989.

GrgLLM = *Menu mįslę keturgyslę: Lietuvių liaudies mįslės*. Paruošė K. Grigas. Vilnius: Vaga, 1970.

JŠLD I = *Lietuviškos dainos* I. Užrašė Antanas Juška. Vilnius, 1954 (Казань, 1882).

JŠSD II = *Lietuviškos svotbinės dainos* II. Užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos. Vilnius, 1955 (Санктпетербургъ, 1883).

Jung 1990 = Jung, Carl Gustav. 1990. *Symbols*

of Transformation: An Analysis or the Prelude to a Case of Schizophrenia. Princeton: Princeton University Press.

KkLSP = *Latviešu sakāmvardi un parunas: Izlase*. Sastādījusi E. Kokare. Rīgā: Latvijas PSA Zinatņu akadēmijas izdevniecība, 1957.

Klein 2003 = Klein, Ernest. 2003. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier.

KlvD = *Prūsijos lietuvių dainos*. Surinko ir pridėdams anas per Rėžą, Nesselmann'ą, Dr. Sauerwein'ą bei kitus rinktas arba sutaisytas dainas išleido savo paties krašta Vilius Kalvaitis. Tilžėje, 1905 (Vilnius: LLTI, 1998).

KR = *Kupolė rožė: Sekminių–Joninių papročiai ir tautosaka*. Parengė N. Marcinkevičienė, L. Mukaitė, A. Vakarinienė. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2003.

Leeuw 1963 = van der Leeuw, Gerardus. 1963. *Religion in Essence and Manifestation* I–II. New York and Evanston: Harper & Row (puslapių numeracija ištisine).

LLD VI = *Lietuvių liaudies dainynas VI: Darbo dainos 1: Rugiapjūtės, avižapjūtės ir grikių rovimo dainos*. Parengė V. Misevičienė. Vilnius: Vaga, 1993.

LLD XX = *Lietuvių liaudies dainynas XX: Kalendorinių apeigų dainos 1: Advento–Kalėdų dainos*. Parengė Jurgita Ūsaitytė. Vilnius: LLTI, 2007.

LM I = *Lietuvių mitologija* I. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1995.

LTs I = *Lietuvių tautosaka I: Dainos*. Medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius. Vilnius, 1962.

LTs V = *Lietuvių tautosaka V: Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968.

LTsU = *Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944–1956*. Vyr. red. Kostas Korsakas. Vilnius, 1957.

Marcinkevičius 1975 = Marcinkevičius, Justinas. 1975. *Eilėraščiai, mažosios poemos*. Vilnius: Vaga.

Migla 2009 = Migla, Ilga. 2009. Frazeologiskie salīdzinājumi ar dendronīmu un puķu nosaukumiem latviešu tautasdziesmās. *Res humanitariae* VI. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.

MrhKEWA I = Mayrhofer, Manfred. 1956. *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Alindischen* I. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

MŠ = *Mimiro šaltinis: Senujų islandų tekstų antologija*. Sudarytoja ir vertėja dr. Rasa Ruseckienė. Vilnius: VU leidykla, 2003.

Nėris 1984 II–III = Nėris, Salomėja. 1984. *Raštai II: Poezija 1940–1945; III: Proza, dienoraščiai, laiškai*. Vilnius: Vaga.

Razauskas 2016a = Razauskas, Dainius. 2016. Medžių lytys ir jų santykiai: žvilgsnis į dendromitologiją. *Tautosakos darbai* 51. Vilnius: LLTI.

Razauskas 2016b = Razauskas, Dainius. 2016. Medis-moteris: ieva, verba, blindė. *Liaudies kultūra* 2.

Razauskas 2016c = Razauskas-Daukintas, Dainius. 2016. *Maironis – praamžės tradicijos dainius*. Vilnius: LLTI.

Razauskas 2017 = Razauskas, Dainius. 2017. Medis-motina: Dendromitologinė apybraiža. *Liaudies kultūra* 3.

Schopenhauer 2001 = Schopenhauer, Arthur. 2001. *Parerga ir paralipomena: Filosofiniai samprotavimai apie filosofiją, būtį, kančią, grožį, moteris ir savižudybę*. Vilnius: Pradai.

SFBL = *Scandinavian Folk Belief and Legend*. Editors: Reimund Kvideland, Henning K. Sehmsdorf. Minneapolis–London: University of Minnesota Press, 1999.

Stankevičius 2008 = Stankevičius, Rimvydas. 2008. *Laužiu antspaudą: eilėraščiai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Šliavas 1985 = Šliavas, Juozas. 1985. *Žeimelio apylinkės: Kultūros ir švietimo apybraiža*. Kaunas: Šviesa.

Šmitas 200 = Šmitas, Pėteris. 2004. *Latvių mitologija*. Vilnius: Aidai.

THH = *Thus Have I Heard: Buddhist Parables and Stories*. New York etc.: Sutra Translation Committee, 1999.

Tolley 2009 = Tolley, Clive. 2009. *Shamanism in Norse Myth and Magic* I. Helsinki: Academia scientiarum Fennica.

Vācere 2006 = Vācere, Laila. 2006. The Sign of the Apple-Tree in Latvian Folksongs: Through Formula to Sign. *Tautosakos darbai* XXXI. Vilnius: LLTI.

West 2007 = West, Martin Litchfield. 2007. *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford University Press.

WHLEW II = *Lateinisches etymologisches Wörterbuch von A. Walde* 3. Neubearbeitete Auflage von J. V. Hofmann, II. Heidelberg, 1954.

ZIČUS = *Čiulba ulba sakalas: Petro Zalansko tautosakos ir atsiminimų rinktinė*. Sudarė ir parengė Danutė Krikštopaitė, Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1983.

Агапкина 2002 = Агапкина, Татьяна Алексеевна. 2002. *Мифопоэтические основы славянского народного календаря: Весенне-летний цикл*. Москва: Индрик.

Антонова 1999 = Антонова, Елена Вадимовна. 1999. Восприятие пространства в культуре первобытных земледельцев и скотоводов. *Миф 5: Культурното пространство* I. София: Нов български университет.

Антропаў 2015 = Антропаў, Мікалай. 2015. Этналінгвістычны кантынуум заходнепалеска-беларускага абрадавага куста. *Беларускі фальклор: Матэрыялы і даследаванні*. Мінск: Беларуская навука.

Афанасьев 1995 II–III = Афанасьев, Александр Николаевич. 1995. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов* II–III. Москва: Современный писатель.

Виноградова, Толстая 1990 = Виноградова, Людмила Николаевна, Светлана Михайловна Толстая. 1990. Мотив «уничтожения-проводов нечистой силы» в восточнославянском купальском обряде. *Исследования в области балто-славянской духовной культуры: Погребальный обряд*. Москва: Наука.

ВПИ = *Высек пламя Илмаринен: Антология финского фольклора*. Пер. с финск., сост., вступ. ст. Э. Г. Рахимовой. Москва: Прогресс, 2000.

Грейвс 1999 I = Грейвс, Роберт. 1999. *Мифы Древней Греции* I. Москва: Прогресс-Традиция.

Грейвс, Патай 2005 = Грейвс, Роберт, Рафаэль Патай. 2005. *Иудейские мифы*. Екатеринбург: У-Фактория.

ДГРС = *Древнегреческо-русский словарь* I–II. Составил И. Х. Дворецкий. Москва, 1958 (ruslarić numeracija ištisinė).

Дубянский 1985 = Дубянский, Александр Михайлович. 1985. О некоторых религиозно-ми-

фологических представлениях древних тамиллов в связи с культом Муругана. *Древняя Индия: язык, культура, текст*. Москва: Наука.

Загадки 2004 = *Загадки*. 2-е издание, выпраўленае і дапрацаванае. Складнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. Мінск: Беларуская навука, 2004.

Загадки 1968 = *Загадки*. Издание подготовила В. В. Митрофанова. Ленинград: Наука, 1968.

Зеленин 1999 = Зеленин, Дмитрий Константинович. 1999. Тотемический культ деревьев у русских и у белорусов. Дмитрий Константинович Зеленин. *Избранные труды: Статьи по духовной культуре 1917–1934*. Москва: Индрик.

Зеленин 2004 = Зеленин, Дмитрий Константинович. 2004. Тотемы-деревья в сказаниях и обрядах европейских народов. Дмитрий Константинович Зеленин. *Избранные труды: Статьи по духовной культуре 1934–1954*. Москва: Индрик.

Иванов 1974 = Иванов, Вячеслав Всеволодович. 1974. Опыт истолкования древнеиндийских ритуальных и мифологических терминов, образованных от *aśva-* 'конь'. *Проблемы истории языков и культуры народов Индии*. Москва: Наука.

Кавалёва 2015 = Кавалёва, Рыма. 2015. Беларускія куставыя песні: функцыя, паэтыка, семантыка. *Беларускі фальклор: Матэрыялы і даследаванні*. Мінск: Беларуская навука.

Киркор 1858 = Киркор, Адам. 1858. Этнографический взгляд на Виленскую губернию. *Этнографический сборник, издаваемый императорским русским географическим обществом* III. Санктпетербург.

Криничная 2001 = Криничная, Неонила Артемовна. 2001. *Русская народная мифологическая проза: Истоки и полисемантизм образов* I: *Былички, бывальщины, легенды, поверья о духах-«хозяевах»*. Санкт-Петербург: Наука.

Курочкин 1982 = Курочкин, А. В. 1892. Растительная символика календарной обрядности украинцев. *Обряды и обрядовый фольклор*. Москва: Наука.

Лаўрынкене 2015 = Лаўрынкене, Ніёле. 2015. Літоўская багіня *Круміне* і яе адлюстраванні ў славянскіх традыцыях. *Беларускі фальклор:*

Матэрыялы і даследаванні. Мінск: Беларуская навука.

МНМ I = *Мифы народов мира: Энциклопедия в двух томах* I. Москва: Советская энциклопедия, 1980.

Никифоровский 1897 = *Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицахъ и местахъ*. Собрал в Витебской Белоруссии Н. Я. Никифоровский. Витебск, 1897.

РНПО = *Русская народная поэзия: Обрядовая поэзия*. Составление, подготовка текста и др. К. Чистова и Б. Чистовой. Ленинград: Художественная литература, 1984.

РФ = *Русский фольклор: Хрестоматия*. Составители: Т. В. Зуева, Б. П. Кирдан. Москва: Флинта–Наука, 2001.

СД I–IV = *Славянские древности: Этнолингвистический словарь I–IV*. Под редакцией Н. И. Толстого. Москва: Международные отношения, 1995–2009.

Сержпутоўскі 1998 = Сержпутоўскі, Аляксандр Казіміравіч. 1998 (1930). *Прытхі і забавны беларусаў-палешукоў*. Мінск: Універсітэцкае.

Соколова 1979 = Соколова, Вера Константиновна. 1979. *Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов, XIX–начало XX в.* Москва: Наука.

Сумцов 1996 = Сумцов, Николай Федорович. 1996. *Символика славянских обрядов: Избранные труды*. Москва: Восточная литература.

Тайлор 1989 = Тайлор, Эдуард Бурнетт. 1989. *Первобытная культура*. Москва: Издательство политической литературы.

Толстой 2003 = Толстой, Никита Ильич. 2003. *Очерки славянского язычества*. Москва: Индрик.

Шарая 2015 = Шарая, Ольга. 2015. Запдно-полесский обряд «вождение куста» как социокультурный феномен и проблемы его изучения. *Беларускі фальклор: Матэрыялы і даследаванні*. Мінск: Беларуская навука.

THE GIRL-TREE: AN ESSAY IN DENDROMYTHOLOGY

Dainius Razauskas

S u m m a r y

This article is the third in a series on the same subject by the author. The previous articles dealt with the sexes of the trees, their sexual interrelations and the special case of the Girl-Tree (Woman-Tree) based on some tree species. In the present text, an overall image of the Girl-Tree – that is, a girl in the guise of a tree, or a tree in the role of a girl –

is discussed, both by the means of a simple comparison and sheer identification. The point of reference are Baltic (Lithuanian and Latvian) and partly Eastern Slavic (Byelorussian and Russian) traditions, though some examples from different parts of the world are also presented for providing a wider context.

Gauta 2016-11-14

Priimta publikuoti 2017-03-24

Autoriaus adresas:

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius
El. paštas liaudies.kultura@lnkc.lt